

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

ROBIN EDINA

FORDÍTÁSI UNIVERZÁLÉK A LEKTORÁLT SZÖVEGEKBEN

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Vezető: Dr. Bárdosi Vilmos CSc, egyetemi tanár

Fordítástudományi Doktori Program

Vezető: Dr. Klaudy Kinga DSc, egyetemi tanár

A bizottság tagjai:

Elnök:	Dr. Bańcerowski Janusz DSc, professor emeritus
Bírálok:	Dr. Heltai Pál CSc, professor emeritus
	Dr. Károly Krisztina PhD, habilitált egyetemi docens
Titkár:	Dr. Papp Andrea PhD, egyetemi docens
Tagok:	Dr. Horváth Péter Iván PhD
	Dr. Tóth Etelka PhD, főiskolai docens
	Dr. Seidl-Péché Olívia PhD, egyetemi adjunktus

Témavezető:

Dr. Klaudy Kinga DSc, egyetemi tanár

**Budapest
2014**

1. A témaválasztás oka

A fordítástudományi szakirodalom egyik központi kutatási témája azoknak az általános nyelvi sajátosságoknak a feltárása, amelyek a fordított szövegeket jellemzik. Bár több kutató is túlságosan ambiciózusnak találja a fordítási univerzálék megfogalmazását (House 2008), óvatosságra intenek (Chesterman 2004), és óvnak a közhelyek megfogalmazásától (Toury 2004), az empirikus kutatások alátámasztják bizonyos nyelvi jelenségek dominanciáját a fordításban (Laviosa 1998, 2009), amelyek általában megfigyelhetők a forrásnyelvi szövegről a célnyelvre való áttérés során, illetve inkább a fordítás útján keletkezett szövegeket és nem az eredetileg célnyelven született műveket jellemzik, függetlenül a fordításban részt vevő nyelvpár rendszerbeli sajátosságaitól és a fordítás irányától. Ezen nyelvi jellegzetességek közé sorolható az egyszerűsítés, az ismétlések kerülése, az explicitáció, a forrásnyelvi szövegtulajdonságok átvétele, a lexikai egységek sajátos megoszlása, a konvencionális nyelvhasználat, a normalizáció, a célnyelvre jellemző egyedi nyelvi elemek hiánya, valamint az úgynevezett kiegyenlítődés.

A fordítási univerzálékot kutató vizsgálatok azonban többnyire nem veszik figyelembe azt a tényt, hogy az elemzés alapjául szolgáló korpuszok gyakran lektorált fordításokból állnak, amelyek már nemcsak a fordító stratégiájának és műveleteinek nyomait viselik magukon, hanem a fordított szöveget gondozó lektoréit is. Felmerül tehát a kérdés, vajon mit tesznek a lektorok – ha egyáltalán tesznek valamit – a fordító műveleteivel a célnyelvi szövegben, valamint az is tisztázásra vár, hogy amit az empirikus kutatások a fordító által végrehajtott műveletnek, illetve a fordításokra jellemző sajátos nyelvi mintázatnak tartanak, valóban a fordításra jellemző univerzális jellegzetesség-e, avagy értelmezési tartományát ki kell szélesítenünk a nyelvi jelenségek egy nagyobb táborára.

A fordítási univerzálék tanulmányozása során vetődött fel bennem a gondolat, hogy a megmagyarázhatatlan, vitás vagy éppen feleslegesnek tartott lektori módosítások legalább egy része kapcsolatban állhat a fentebb felsorolt nyelvi jelenségekkel. A fordítástudományi tanulmányok említik (például Tirkkonen-Condit 2004, Chesterman 2010), hogy az univerzálék elsősorban a „közepes” fordítások velejárói, amelyek megkülönböztetik a fordításokat az eredetileg is célnyelven írott szövegektől. A fordított szövegeket gondozó lektorok viszont, akik munkájukat javító célzattal végzik és globális stratégiákkal, makroszinten közelítik meg a szöveget (Horváth 2009), lektorálás közben a célnyelvi normát szem előtt tartva (Mossop 2007, Šunková 2011), azokat a fordítási „anomáliákat” is módosíthatják, amelyeknek a fordítók talán nincsenek is tudatában. Hiszen nem konkrét nyelvtani vagy helyesírási hibákról van szó, hanem olyan nyelvi jelenségekről, amelyek az úgynevezett „harmadik kód” (Frawley 1984) sajátosságai. Érdeemesnek tűnik tehát alaposabban is megvizsgálni a lektorok által végzett műveleteket, hogy tisztázhassuk, befolyásolja-e a lektorálás a fordított szövegekre jellemző univerzálékot.

2. Az értekezés haszna

Az értekezés egyik rögtön következő elméleti haszna, hogy a kutatás eredményei hozzájárulhatnak a fordított szövegek általános jellemzőinek, a fordítási univerzáléknak pontosabb értelmezéséhez, valamint közelebb juthatunk az előfordulásukat befolyásoló tényezők feltárásához (Toury 2004). A fordítási univerzálékat – azokon belül is az explicitációt – érintő tanulmányok (Pym 2008, Becher 2010, Chesterman 2010, Heltai 2011) egyre inkább sürgetik a fordításspecifikus jelenségek elméleti hátterének tisztázását. Tudnunk kell, valójában milyen természetű jelenségekről van szó, hiszen – amint arra Chesterman (2010) rámutat – a fordítási univerzálék tanulmányozásának gyakorlati jelentősége is van a fordítók oktatására és szakmai tevékenységére nézve.

A lektorálás eddig kevésbé ismert jellemzőiről is gazdagodhatnak ismereteink, közelebb kerülhetünk a lektorok tevékenységének általános leírásához. Reményeim szerint jelen értekezés is gyarapítani fogja a lektorok tevékenységéről szóló ismereteket, további kiindulópontot nyújtva a kutatásoknak. Ha azt szeretnénk, hogy a lektorálást valóban hozzáértő szakemberek végezzék, igényes és alapos munkát adva ki a kezükből, nem hagyatkozhatunk arra, hogy a gyakorlatban valamiként „ellessik” a lektoráláshoz szükséges tudnivalókat: elméleti és empirikus kutatásokat kell végezni, amelyek azután alapot adhatnak a lektorok képzéséhez.

A kutatás gyakorlati haszna, hogy az eredményekből a fordítást és a lektorálást hivatásként végző szakemberek következtetéseket vonhatnak le saját munkájukra vonatkozóan, valamint a fordítást és lektorálást oktatók is tanulságokra lelhetnek: mire kell ügyelni a fordított szövegek fogalmazása és lektorálása során az egyértelmű nyelvtani szabályokon túl. Hiszen az univerzálék, amelyeket a fordítások „árulkodó” jeleinek is tekinthetünk, elsősorban a „gyengébb” fordításokat jellemzik, így hát tudatos odafigyeléssel, a kompetenciák fejlesztésével elviekben kiküszöbölhetők.

3. A kutatás célja

A kutatás célja annak vizsgálata, mi történik a fordítási univerzálékkal a lektorálás során, azaz változtatnak-e a szöveget gondozó lektorok a fordításokra – feltételezhetően – tipikusan jellemző általános nyelvi sajátosságokon a szövegek gondozása során. Középpontban a lektor műveletei állnak, amelyek vizsgálatából kívánok következtetni, vajon módosíthatják-e a fordítási univerzálék között emlegetett nyelvi sajátosságokat. Nem céлом tehát megállapítani, hogy mutatkoznak-e a fordítási univerzálék a vizsgált korpusz szövegeiben. Kiindulópontként evidensnek tekintem, hogy mint a fordított szövegeket általában, bizonyos mértékben az általam elemzett fordításokra is vonatkoznak a szakirodalomban tárgyalt fordítási jelenségek. Habár a kontrasztív szövegelemzés során feltárt fordítói műveletekből következtethetünk a fordítási univerzálék jelenlétére, ezeknek a nyelvi jelenségeknek az azonosítása a jövőben egy másik kutatás részét képezheti.

4. Kutatási kérdések

A fentiek tükrében a kutatás elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, hogy változtatnak-e a szöveget gondozó lektorok a fordított szövegekre jellemző általános nyelvi sajátosságokon, az úgynevezett fordítási univerzálékon a szövegek gondozása közben. A válaszhoz további kutatási kérdések felállítására volt szükség, amelyeket az alábbi pontokban sorolhatunk fel:

- (1) Azonosíthatók-e statisztikailag is mérhető különbségek a fordítói kéziratok és a lektorált szövegek között, amelyek a fordítási univerzálék módosulására utalhatnak?
- (2) Vajon hajtanak végre a lektorok a kötelező javításokon kívül további módosításokat, és ha igen, milyen műveletek ezek?
- (3) Végeznek-e a lektorok önálló explicitációs és implicitációs műveleteket a lektorálásban?
- (4) Változtatnak-e a fordítók által végzett explicitációs és implicitációs műveleteken?
- (5) Mi a lektorok explicitációs és implicitációs műveleteinek eloszlása, milyen kategóriákba sorolható műveletek fordulnak elő leggyakrabban a szövegek lektorálása során?
- (6) Vajon módosítják a lektorok a fordított szövegek explicitségi szintjét?

5. Kutatási hipotézisek

Mivel a fordítási univerzálék jelenlétét a célnyelvi normától való eltérésként értelmezhetjük, hiszen ezek a jellemzők különböztetik meg a fordítási szöveget az eredeti írásoktól (Baker 1993, Laviosa 1998), míg a lektorálás normakövető tevékenységnek tekinthető (Mossop 2007, Šunková 2011), könnyen feltételezhetjük, hogy a szöveget gondozó lektorok az ekvivalencia és a nyelvhelyesség ellenőrzésén kívül olyan módosításokat is végrehajtanak a fordított szövegen, amelyek a célnyelvi normához közelítve csökkentik a fordítási univerzálék közé sorolt nyelvi jelenségek dominanciáját. A hipotézis a kutatási kérdésekből kiindulva az alábbi alhipotézisekre bontható fel:

- (1) A fordítói és lektori kéziratok jellemzői között statisztikai különbségek is mutatkoznak, amelyek a fordítási univerzálék módosulására utalnak.
- (2) A lektorok módosítanak a fordítók explicitációs és implicitációs művelein, hiszen azok túlzott alkalmazása vagy hiánya eredményezheti az univerzálék megjelenését.
- (3) A lektorok a hibák kötelező javításán túl akkor módosítanak a fordítók művelein, ha azok feleslegesek, valamint pótolják a fordító által elmulasztott műveleteket is.
- (4) A lektorok a fordítók műveleteinek módosításán kívül saját szerkesztési explicitációs és implicitációs beavatkozásokat is végeznek a fordított szövegek lexikai és grammatikai redundanciájának, explicitségének optimalizálására.
- (5) A lektorálás saját univerzális szerkesztési sajátosságokkal rendelkezik.

6. A kutatási korpusz

Az összetett lektorálási korpusz eredeti angol nyelvű szövegeket, azok magyar nyelvű fordítói kéziratát, valamint lektorált fordítását foglalja magába; a szövegek párhuzamos viszonyban állnak egymással. Az elemzett művek mindegyike a szórakoztató irodalom műfajába tartozik. Mivel erre a műfajra kevés kötöttség jellemző – nyelvi megformálását nem korlátozzák olyan paraméterek, mint a terminológia, a szakszövegekre jellemző szófordulatok és kanonizált formulák, illetve nem jellemzők rá a szépirodalmi sajátosságok sem –, ezek a szövegek ideális alapot nyújtanak általános nyelvi tendenciák vizsgálatára. Künzli (2006) szerint a szakfordítások esetében a terminológia miatt a lektorok gyakran szószinten ragadnak, nem terjed ki figyelmük a szövegszintű problémákra, ahogyan azt Horváth (2009) kutatása is alátámasztja. Mivel a fordítási univerzálék szövegszintű nyelvi jelenségeket is magukban foglalnak, olyan szövegekre volt szükségem, amelyekben ezek jelentkezhettek. Kommunikációs céljuknál fogva a szórakoztató irodalmi regényeket a gördülékeny nyelvi megformáltság, a hétköznapi nyelvben használatos szófordulatok jellemzik. A fordító és a lektor feladata, hogy könnyen feldolgozhatóvá, az eredetileg célnyelven született szövegekkel egyenértékűvé tegye a fordítást. A vizsgált szövegek mindegyike publikált fordítás, a megjelenés előkészítése során teljes lektorálásban részesültek.

A korpuszt képező szövegeket véletlenszerűen választottam ki, szempontként a művek keletkezésének idejét, a szövegek műfaját és a magyar kiadás sikerét tartottam fontosnak; olyan műveket akartam megvizsgálni, amelyeket a magyar olvasóközönség elfogadott. A könyvek nem egyetlen kiadótól származnak, a fordítók és lektorok szabadúszóként folytatják tevékenységüket, ezért az elemzés során nem kellett számolnom az egyes kiadók intézményes különbségeivel. A szövegeken tíz különböző fordító és lektor páros dolgozott, csupán két fordítótól származik több fordítás, de ezeket is más-más lektor gondozta. A fordítói kéziratokat és a lektorált szövegeket a művek kiadója bocsátotta rendelkezésemre, a fordítók és a lektorok hozzájárulásával¹.

7. A kutatás módszerei

Az értekezés alapjául szolgáló empirikus kutatás kvantitatív és kvalitatív módszerekre épül, ötvözve az objektív, számszerűsíthető és az egyes jelenségekre összpontosító, mélyebbre tekintő vizsgálatok előnyeit az érvényesség és a megbízhatóság érdekében. A gépi elemzések a lektorálási korpusz egészére irányultak, a teljes szövegállományon igyekeztek makroszintű eltolódásokat azonosítani. Szükséges azonban arra is rávilágítani, milyen műveletek zajlanak a szövegszinten felfedezhető, gépi eljárásokkal kimutatható jelenségek háttérben, hogy valós következtetéseket vonhassunk le.

---

¹ Köszönettel tartozom a Könyvmolyképző Kiadónak, az Ulpius-háznak és az Agavé Könyveknek, valamint a kiadók munkatársainak, amiért az értekezés alapjául szolgáló kéziratokat rendelkezésemre bocsátották.

7.1 Gépi elemzések

A szövegeket digitális formátumban bocsátották rendelkezésemre a könyvek kiadói, ami lehetővé tette számítógépes elemzésüket. A korpuszt annotálás nélkül dolgoztam fel, ami lexikogrammatikai elemzéseket ugyan nem engedett meg, de bizonyos statisztikai vizsgálatokat el tudtam végezni. A számítógéppel végrehajtott elemzések a fentiekben ismertetett kutatási kérdések közül az elsöre igyekeztek választ találni, vagyis hogy azonosíthatók-e statisztikailag is mérhető eltérések a fordítói kéziratok és a lektorált szövegek között, amelyek a fordítási univerzálék módosulására utalhatnak. A teljes állományra irányuló elemzések között szerepelt a szövegek terjedelmének összehasonlítása, a lektori műveletek számadatainak vizsgálata, a mondatok és a mondatokon belül előforduló szavak számának megállapítása, a szótípusok és szövegszók standardizált arányának kiszámítása, az egyes szövegekre jellemző egyedi szókincs kimutatása, a lexikai sűrűség vizsgálata, a szövegek lexikai profiljának összehasonlítása és a számadatok szórásának megállapítása. Az elemzéseket Szirmai (2005: 106) útmutatása alapján a Wordsmith Tools 6.0 verziójának, az Ms Word szószámlálójának és a Lex Tutor program Text Lex Compare funkciójának segítségével végeztem. Szignifikancia és szórásvizsgálatot az SPSS 14.0 statisztikai elemző programmal készítettem. Az egyes kéziratokat külön tároltam és elemeztem, ami lehetővé tette, hogy az egyes művek különböző – angol nyelvű eredeti, magyar nyelvű fordítói és lektori – kéziratei között is összehasonlításokat tehessek.

7.2 Kontrasztív szövegelemzések

A lektorálás hatását a fordított szövegekre jellemző univerzálékra a fordítók és a lektorok által végzett explicitációs és implicitációs műveletek viszonyának vizsgálatával igyekeztem megragadni. A fordítástudományi szakirodalom egyes tanulmányai arra engednek következtetni, hogy a fordítási univerzálék között számon tartott nyelvi jelenségek többsége valamilyen módon kapcsolódik a szintén univerzálék közé sorolt explicitációhoz, illetve ellenpárjához, az implicitációhoz (Pym 2008). Pusztán gépi elemzésekkel nem válnak nyilvánvalóvá a felszín alatti folyamatok, az eredmények félrevezethetők lehetnek (Becher 2010), olyan fordítói és lektori műveletek is elkerülik a figyelmet, amelyek számítógépes elemzéssel, statisztikai módszerekkel nem feltétlenül kimutathatók. Szükséges tehát kvalitatív szövegelemzéseket végezni annak vizsgálatára, milyen műveletek vezethettek a kéziratok közötti különbségekhez, különösen annak tekintetében, ha a fordítási szövegre általánosan jellemző nyelvi jelenségek igenis az explicitációs és implicitációs műveletekre vezethetők vissza, és amelyek módosításával, valamint önálló alkalmazásával a lektorok mérséklék az univerzálék dominanciáját. A kvalitatív vizsgálatok során tehát megvizsgáltam, hogy a lektorok módosítanak-e a fordítók által végzett explicitációs és implicitációs műveleteket, illetve hajtanak-e végre önálló beavatkozásokat, befolyásolva a szövegek explicitási szintjét.

A kontrasztív szövegelemzés során minden alkorpuszból húsz-húsz mondatot vizsgáltam. Első lépésként a fordítói kéziratokat kontrasztív szövegelemzéssel egybevettem a forrásnyelvi szövegekkel, hogy azonosíthassam a fordító által végzett explicitációs és implicitációs műveleteket, elsősorban Klaudy (1997) átváltási műveletekre kidolgozott tipológiájára alapozva. Az azonosított átváltásokat azután Klaudy (1999) és Englund Dimitrova (2005) műveleti tipológiájából kiindulva kötelező jellegű szabálykövető, fakultatív normakövető, illetve szerkesztési stratégiai explicitációs és implicitációs kategóriákba soroltam. A harmadik lépésben a fordítói kéziratokat egybevettem a lektorált változattal, és megvizsgáltam, hogyan módosítottak a lektorok a fordítók által végzett átváltási műveleteken a szövegek javítása közben, hajtottak-e végre – és ha igen, milyen mértékben – explicitációt és implicitációt a fordító átváltási műveleteitől függetlenül. Az elemzés negyedik lépésében összehasonlítottam a fordítók és a lektorok által végrehajtott műveletek kategóriáinak eloszlását. Ötödik lépésként kiszámítottam a szövegek explicitiségében bekövetkezett változásokat, Makkos és Robin (2011) explicitági mutatóját alkalmazva. A számadatokat végül összesítettem és egybevettem az általános tendenciák megállapítására, szignifikanciavizsgálatokkal kiegészítve. Az elemzések megbízhatóságáról kettős kódolással (Károly 2002) gondoskodtam.

8. Eredmények összegzése

Az empirikus kutatás során elsősorban arra a kérdésre kerestem a választ, vajon hajtanak-e végre a lektorok olyan beavatkozásokat munkájuk folyamán, amelyek módosíthatnak a feltételezett fordítási univerzálékon az általuk gondozott szövegekben. A kvantitatív és kvalitatív módszerekkel elvégzett vizsgálatok arra engednek következtetni, hogy a lektorok a fordítási, nyelvtani és helyesírási hibák javítása mellett olyan beavatkozásokat is végrehajtanak a szövegben, amelyek csökkentik a fordítási univerzálék közé sorolt jelenségek dominanciáját, vagyis mérséklék a szövegszintű „anomáliákat”.

A számítógéppel végrehajtott vizsgálatok megmutatták, hogy a lektorálás eredményeképpen kimutathatók statisztikailag mérhető különbségek a fordítói és lektori kéziratok között, jóllehet az eltérés mértéke egyik vizsgált nyelvi változó esetében sem bizonyult szignifikánsnak. A lektorálás harmadlagos szövegalkotásnak tekinthető, a lektor nem hoz létre új szöveget, csupán a fordító által megalkotott fordítást módosítja. A lektorok beavatkozásai folytán általánosságban tovább csökken a szövegek terjedelme, amint a mondatok átlagos hosszúsága is, míg a mondatok száma gyarapodik. A szótípusok és a szövegszók aránya, valamint a lexikai sűrűség jellemzően növekszik, a lektorált szövegek szókincse gazdagabb, több egyedi szót tartalmaznak, mint a fordított szövegek. A lektori kéziratokban továbbá csökkenő tendencia mutatkozik a gyakori szavak összes szóhoz viszonyított arányában, gyakoriságában, a gyakori/kevésbé gyakori szavak eloszlásában. Az általános lektorálási tendencia tehát enyhülést eredményez a Baker (1995), Laviosa (1998) és Tirkonnen-Condit (2004) által felvetett univerzálék dominanciájában: csökken a nyelvi redundancia, a lexikai elszegényedés.

Arra is fény derült azonban, hogy a lektori kéziratok statisztikai tulajdonságait tekintve a fordított szövegeknél is jobban hasonlítanak egymásra, az adatok kiegyenlítődést mutatnak, ami alátámasztja Baker (1995) korábban fordításokkal kapcsolatban megfogalmazott, kiegyenlítődésről szóló hipotézisét. Az ismétléskerülési fordítási univerzálét (Toury 1991, Baker 1995) illetően is további erősödésnek, nem pedig mérséklődésnek lehetünk tanúi, valamint a lektorok a fordítókhoz hasonlóan mondatokat bontanak fel a könnyebb feldolgozhatóság érdekében (Fabricius-Hansen 1998). Mindezek alapján feltételezhető tehát, hogy a mostanáig univerzális fordítási sajátossággént számon tartott nyelvi jelenségek némelyike valójában szövegszerkesztési stratégiákat takar, hiszen a szöveg nyelvi redundanciájának, információtartalmának szerkesztése a fordításnak és lektorálásnak egyaránt gyakori, szerves része (Mossop 2001).

A kijelölt szövegrészeket feldolgozó kontrasztív szövegelemzések eredményei felfedték, milyen mikroszinten végrehajtott műveletek állhatnak a makroszinten mérhető eltérések hátterében a fordítói és lektori kéziratok közt. A fordítói átváltások és lektori beavatkozások összefüggéseinek vizsgálata megerősítette a számítógépes vizsgálatok alapján levont következtetéseket: a lektorok az ekvivalencia ellenőrzése, a helyesírási és nyelvtani hibák kötelező javítása mellett mindenekelőtt szövegszerkesztési stratégiákat követő grammatikai és lexikai műveletek végzésével törekszenek a nyelvi redundancia enyhítésére, a lexika gazdagítására, enyhítve bizonyos fordítási univerzáléknak tartott nyelvi jelenségek – az egyszerűsítés, lexikai elszegényedés, redundancia, célnyelvi egyedi elemek alulreprezentáltsága – dominanciáját, amelyek a fordítók explicitációs és implicitációs átváltási műveletei nyomán vagy esetleg hiányában jelentkezhetnek a szövegekben.

A számítógépes statisztikai elemzések azokban a szövegekben mutattak ki nagyobb mértékű eltérést az általános lektorálási tendenciához képest, amelyekben kiemelkedő mennyiségű lektori beavatkozást lehetett azonosítani. A lektori műveletek száma és minősége összefügg a fordítók által végrehajtott átváltások mennyiségével és minőségével. A lektorok pótolják a fordítók hiányosságait, vagyis ahol a fordítók kevesebb műveletet végeznek, ott több a lektori beavatkozások száma, illetve a túlkapásokat is mérséklük, a felesleges műveleteket törlik a szövegből. Míg a fordítók elsősorban grammatikai átváltásokat hajtanak végre, a lektorok grammatikai és lexikai műveleteinek aránya változó, a fordítók által elvégzett műveletektől, a fordított szöveg redundanciájának függvényében. Legnagyobb számban grammatikai és lexikai műveletekből is a kihagyást alkalmazzák, ami igazán nem meglepő, hiszen a fordítók jelentős mennyiségben hajtanak végre fakultatív betoldásokat a két nyelv közötti átváltás során. Ugyancsak kiemelkedik a lektori beavatkozások közül a konkretizáció, az általánosítás és a betoldás – ezek a lektori műveletek eredményezik a szótípusok és szövegszók arányának, a lexikai sűrűségnek a növekedését, a grammatikai és lexikai redundancia csökkenését. A mondathatárok felbontása mellett a feldolgozhatóságot segítik elő a grammatikai áthelyezések is, amelyek azonban a számítógépes elemzés során nem eredményeznek statisztikai eltéréseket.

A fordítás során a grammatikai átváltások között a szabálykövető és normakövető műveletek kerülnek túlsúlyba, míg a lexikai műveletek között a szerkesztési stratégiai műveletek szerepelnek többségben – a lektorálásban mindkét műveleti kategóriából a szerkesztési beavatkozások fordulnak elő nagyobb számban. A fordítók a szövegek információtartalmának és nyelvi redundanciájának szerkesztése közben egyértelműen az explicitációs műveleteket részesítik előnyben, ami igazolhatja Blum-Kulka (1986) és Klaudy (2001) hipotézisét. A lektorok ellenben gyakrabban hajtanak végre grammatikai implicitációt, mint explicitációt, míg a lexikai műveleteknél az explicitációt, főként a konkretizációt részesítik előnyben, és összességében több explicitációs beavatkozást hajtanak végre. A kéziratok explicitségi szintje az explicitációval járó műveletek eredményeképpen a fordítás során minden szövegben növekedett, és a lektorált változatokban is növekedésnek lehettünk tanúi.

A fordítói és lektori kéziratok között a számítógépes és a kontrasztív szövegelemzések során mutakozó eltérések azonban szövegenként változhatnak, kiugró értékek jelentkezhetnek az egyes változók esetében, sőt el is távolodhatnak az általános lektorálási tendenciától, a forrásnyelvi szöveg sajátosságaitól, a fordítás minőségétől és az egyéni lektorálási tendenciáktól függően. A lektor tehát differenciál, az általa javított szövegek szókincese, nyelvi redundanciája alapján, akár az általános lektorálási tendenciával szembefordulva végzi munkáját: ahol szükséges, növeli a redundanciát, visszaszorítja az ismétléskerülést, csökkenti a szókinces változatosságát, gazdagságát, és ezáltal az információs terhet is, hogy a célnyelvre és az adott szöveg stílusára jellemző, „normális” mértékhez közelíthessenek. A különbségek megmutatkoznak a szövegek explicitségi szintjének változásaiban, és megállapítható, hogy a lektorálás eredményeképpen jobban kirajzolódnak az eredeti szövegekre jellemző stilisztikai tulajdonságok, fogalmazási sajátosságok.

9. Hipotézisek ellenőrzése

A fordítástudományi szakirodalomban megjelent tanulmányok felhívják a figyelmet arra a tényre, hogy az explicitációval és implicitációval járó átváltási műveletek eredményeként kialakuló fordítói „betegséget” (Levy 1965) gyógyítani, a „veszteségeket” (Blum-Kulka 1986) pótolni kell. A fordítás folyamatában ez a szerep a szöveget gondozó lektorra hárul, aki a hibák kötelező javítása mellett mintegy posztoperatív fájdalomcsillapítást alkalmazva, normakövető és szerkesztési beavatkozások segítségével igyekszik feldolgozhatóvá, a célnyelvi befogadók igényeinek megfelelővé „csiszolni” (Mossop 2007) és „tökéletesíteni” (Martin 2007) a gondjaikra bízott célnyelvi szöveget. Mivel a fordítási univerzálék dominanciája összefügg a szöveg gyengébb minőségével (Blum-Kulka 1986, Tirkkonen-Condit 2004, Scarpa 2006), az elemzések kezdetén feltételeztem, hogy a lektorok olyan műveleteket is végrehajtanak a szövegben, amelyek a célnyelvi normához közelítve csökkentik a fordítási univerzálék közé sorolt jelenségek dominanciáját. A hipotézis több alpontra is felbontható.

9.1 Statisztikai különbségek a fordítói és lektori kéziratok között

A számítógéppel végzett statisztikai elemzések arra igyekeztek rávilágítani, hogy a lektor munkája nyomán mutatkoznak-e szövegszinten érzékelhető különbségek a fordítói és lektori kéziratok közt. Feltételeztem, hogy mivel az univerzáléről szóló fordítástudományi szakirodalom (Baker 1995, Laviosa 1998) a fordítási szöveg általános jellemzőjeként említi a lexikai elszegényedést, lexikai és grammatikai redundanciát, egyszerűsítést és a célnyelvi elemek hiányát, valamint ezek a jelenségek kapcsolatban hozhatók a szövegek gyengébb minőségével (Tirkonnen-Condit 2004, Scarpa 2006, Rabadan et al 2009), a lektorált szövegekben azonosíthatók olyan statisztikailag mérhető eltérések, amelyek a fordítási univerzálék mérséklődésére utalnak. Az elemzések eredményei rávilágítottak, hogy a lektorok olyan beavatkozásokat hajtanak végre az általuk gondozott szövegekben, amelyek valóban visszaszorítják az említett tendenciákat: a lektorálás eredményeképpen csökken a szövegek terjedelme, megnövekszik a szótípusok és szövegszók aránya, a lektorált kéziratok több egyedi szót tartalmaznak, csökkenő tendencia mutatkozik a gyakori szavak összes szövegszóhoz viszonyított arányában, gyakoriságában, a gyakori és kevésbé gyakori szavak eloszlásában, illetve a mondatok száma is növekszik, míg a bennük szereplő szavak száma csökken, a könnyebb feldolgozhatóság érdekében. A szókincs tehát gazdagodik, nagyobb változatosságot mutat, így mérséklődik a lexikai elszegényedés, az egyszerűsítés és a grammatikai redundancia. Bár a fordítói és lektori alkorpuszba tartozó szövegek számadatai nem mutattak szignifikáns eltéréseket – elvégre csupán harmadlagos szövegalkotásról van szó –, az eredmények határozottan egy bizonyos irányba mutatnak, ezért jelzésértékűnek tekinthetők. Az első hipotézist mindezek alapján igazolhatónak fogadhatjuk el.

9.2 Fordítói műveletek változtatása a lektorálásban

A fordítók és lektorok műveleteinek összefüggéseit vizsgáló kontrasztív szövegelemzés során arra próbáltam fényt deríteni, milyen beavatkozásokat végeznek a lektorok a kötelező javításokon kívül, módosítják-e a fordítók műveleteit. Hipotézisként vetődött fel, hogy a lektorok változtatnak a fordítók explicitációval és implicitációval járó műveletein, hiszen azok túlzott alkalmazása vagy hiánya eredményezheti egyes fordítási univerzálék megjelenését (Levý 1965, van Leuven-Zwart 1990, Pápai 2001). A szövegelemzés eredményei szerint a lektorok ténylegesen változtatnak a fordítók műveletein, módosítanak rajtuk – további explicitációt vagy implicitációt végeznek –, illetve teljes mértékben törölnek a szövegből, mintegy visszafordítanak bizonyos átváltásokat. Ilyen módosítások vagy törlések azokban a szövegekben fordultak elő legnagyobb számban, ahol szükségessé vált a fordítási hibák kötelező javítása, illetve a fordító kiemelkedő mennyiségben végzett explicitációval vagy implicitációval járó átváltásokat. A kontrasztív szövegelemzés adatai alapján tehát a második kutatási hipotézist is bizonyítotttnak tekinthetjük.

9.3 Túlzások visszaszorítása és hiányok pótlása

A fordítók és a lektorok műveleteinek vizsgálata során további hipotézisként merült fel, miszerint a lektorok a hibák kötelező, szabálykövető javítása mellett akkor változtatnak a fordítók műveletein, ha azok feleslegesnek bizonyulnak, valamint pótolják a fordítók által elmulasztott átváltásokat is. A lektorok fent említett módosításai és törlései főként azokat a szövegeket érintették, ahol különösen magasnak bizonyult az implicitációval vagy explicitációval járó fordítói műveletek mennyisége az eredeti szöveg sajátosságaihoz viszonyítva. A lektori beavatkozások célja a fordítók műveleteinek módosításával és törlésével – a fordításban jelentkező hibák javítása mellett – a nyelvi redundancia mérséklése, vagy a fordító implicitációval járó műveleteinek visszafordítása volt. Ahol a fordító sok betoldást hajtott végre, a lektor kihagyásokkal ellensúlyozta az explicitációt, mialatt konkretizáció segítségével gondoskodott a szöveg megfelelő explicitágáról, a kihagyásokat ellenben betoldások segítségével pótolta. A szükségtelenül felbontott mondatokat grammatikai összevonással egyesítette újra, az eredetihez közelítve a szöveget, de ahol a fordító nem gondoskodott a befogadó igényeiről, a lektor a könnyebb feldolgozhatóság érdekében további mondatokat bontott fel. Hasonlóképpen a grammatikai redundanciát eredményező, normakövető felemeléseket lesüllyesztéssel ellensúlyozta. A kontrasztív szövegelemzés eredményei tehát alátámasztják a fordítói túlzások visszaszorításáról és a hiányok pótlásáról felállított kutatási hipotézist. A lektorok mindenekelőtt törekszenek a nyelvi redundancia és a szöveg információtartalmának optimalizációjára.

9.4 Önálló műveletek

A lektori és fordítói kéziratok kontrasztív szövegelemzésével arra is választ kerestem, hogy vajon a lektorok elsősorban önálló beavatkozásokkal alakítják, szerkesztik-e az általuk gondozott fordítások nyelvi megformáltságát, információs tartalmát, vagy inkább csupán a fordítók explicitációval és implicitációval járó műveletein változtatnak. Feltételeztem, hogy a lektorok a fordítók műveleteinek módosításán és törlésén kívül önálló, szerkesztési stratégiákat követő explicitációs és implicitációs beavatkozásokat is végeznek a fordított szövegek lexikai és grammatikai redundanciájának, nyelvi explicitágának optimalizálására. Az összesített számadatok arról tanúskodnak, hogy a lektorok elsősorban önálló műveleteket hajtanak végre a szövegek ellenőrzése, javítása, gondozása közben. Az önálló lektori beavatkozásokról felállított hipotézis ezért igazoltnak tekinthetjük. Az általános lektorálási tendencia alól azonban kivételek is akadnak, ahol a lektorok leggyakrabban a fordító műveleteit módosították, az átváltásokat hibásnak vagy éppen feleslegesnek ítélve törölték a lektorált szövegből, illetve a módosítások és törlések egyaránt felülmúlták az önálló műveleteket. Ezekben a szövegekben azonban nem a módosítások és törlések mennyisége bizonyult szokatlanul magasnak, hanem az önálló lektori beavatkozások száma volt az átlagosnál alacsonyabb.

9.5 Lektorálási univerzálék

Fentebb már említett kutatási eredményei mellett Horváth (2009) felveti azt a lehetőséget, hogy a lektorálás – más tevékenységekhez hasonlóan – egyetemes sajátosságokkal rendelkezik, amelyek a lektori döntések gyakorisága alapján fogalmazhatók meg. A lektorálás univerzális jellemzői között említi azt a jelenséget, hogy a lektorálás inkább a célnyelvhez közelíti a szöveget, és a szükségesnél több, főként szószintű változtatással jár (ibid.: 219). Horváth megállapításai, valamint a fordítási univerzálékkal kapcsolatban megjelent fordítástudományi tanulmányok alapján feltételeztem, hogy a lektorálás szükségszerűen együtt jár bizonyos általánosan megfigyelhető jelenségekkel.

Jelen empirikus kutatás eredményei arra vallanak, hogy Horváth (2009) megfigyeléseinek némileg ellentmondva a szószintű kihagyások és betoldások mellett jellegzetes lektori műveletnek számítanak a mondat szintű beavatkozások is, továbbá mivel globális stratégiákkal, makroszinten közelítenek a szöveghez, a lektorok szószintű műveleteikkel is szövegszintű „tökéletesítést” tudnak véghezvinni. A számítógépes elemzés során arra is fény derült, hogy a lektori kéziratok statisztikai tulajdonságaikat tekintve még a fordított szövegeknél is jobban hasonlítanak egymásra, az adatok kiegyenlítődést mutatnak. Az ismétléskerülési fordítási univerzálét illetően is további erősödésnek, nem pedig mérséklődésnek lehetünk tanúi, valamint a lektorok a fordítókhoz hasonlóan mondatokat bontanak fel a könnyebb feldolgozhatóság érdekében. Mindezek alapján feltételezhetjük, hogy a mostanáig univerzális fordítási jellemzőként számon tartott nyelvi jelenségek némelyike valójában szövegszerkesztési stratégiákat takar, hiszen a szövegek redundanciájának, információtartalmának szerkesztése a fordításnak és a lektorálásnak egyaránt része (Mossop 2007).

A fordítástudományi szakirodalomban a fordítási szöveg univerzális jellegzetességeihez sorolt nyelvi jelenségek közül ezért az egyszerűsítés bizonyos formáit, a lexikai elszegényedést – a célnyelvspecifikus egyedi elemek hiányával –, a redundanciát, a szokatlan nyelvi mintázatokat fogadhatjuk el a fordításhoz tartozónak, a szerkesztést ellenben a normalizáció, az ismétléskerülés, a kiegyenlítődés, a könnyebb feldolgozhatóságra való törekvés, a szövegek explicitési szintjének növekedése jellemzi. Ám ezek a tendenciák is veszélyeket rejthetnek magukban, a túlzások „nem normális” mértéket is ölthetnek (Tirkonnen-Condit 2004), a lektorok tehát globális stratégiákkal differenciálnak a szövegek között, érzékelik az explicit telítettséget, és optimalizálnak lektorálás közben: csökkentik a redundanciát és gazdagítják a szókincset, növelik a szókészlet változatosságát. Talán az utóbbi jelenség tarthat igényt leginkább a lektorálási univerzálé titulására, hiszen a többi – a normalizáció, az ismétléskerülés, kiegyenlítődés – a fordításnak és szerkesztésnek egyaránt része, ám a későbbi kutatások a kompetencia vizsgálatával még fényt vethetnek arra, hogy a gyakorlott fordítók éppen úgy jellemzi a gazdag szókincs, a mérsékelt nyelvi redundancia és az optimalizáció, mint a lektorokat – akiket gyakran éppen a gyakorlott „szuperfordítók” közül válogatnak ki.

Mindkét tevékenységet – és általában az írásbeli kommunikációt – áthatja a kockázatkerülés, amely Pym (2008) szerint valójában az egyetlen valódi univerzálé, amely a fordítás háttérében áll. Ezért törekszenek a fordítók – és a lektorok – az egyértelműsítésre, a könnyebb feldolgozhatóságra, a normalizációra, szinte babonásan igyekezve megfelelni a befogadók elvárásainak (Robin 2014a). Ám a lektorok a kockázatkerülésen túl is elsősorban optimalizációra törekszenek: nem bontanak fel feleslegesen mondatokat, nem toldanak be nagymértékben új információkat, sőt gyakran élnek az implicitáció lehetőségével, kihagyásokkal csökkentik a redundanciát. Kevésbé rendelik tehát alá magukat a kockázatkerülés univerzális készítésének, ami minden bizonnyal újra a kompetenciához köthető, a gyakorlott nyelvi közvetítő nem fél annyira az információvesztéstől (Klaudy 1996).

Horváth (2009) megállapításai között szerepelt az is, hogy a lektorálás inkább a célnyelvhez közelíti a fordított szöveget. A megállapítás logikusan következik a lektorálás és a lektor szerepének meghatározásából, miszerint a lektorok a célnyelvi szövegből kiindulva, a célnyelv normáit szem előtt tartva végzik munkájukat. Elsősorban ennek köszönhető, hogy a lektorok gyakran megtalálják az idiomatikusabb kifejezéseket, és olyan elemekkel gazdagítják a szókincset, amelyek a célnyelvre jellemzők. A kutatás eredményei is megerősíteni látszanak, hogy a lektorok többnyire a célnyelvi elvárásokhoz közelítik az általuk javított szövegeket, hiszen főként önálló műveleteket végeznek, amelyek már nem a fordító műveleteinek módosítását vagy éppenséggel törlését szolgálják, hanem a szövegek célnyelvi befogadó igényeihez való megformálását. Annak vizsgálata azonban, hogy a lektor műveletei szövegszinten valóban a célnyelvi norma felé közelíti a fordításokat, vagy esetleg egy sajátos, lektorálási normát tükröznek, csak egy összehasonlító korpusz segítségével lehetséges.

Egy efféle vizsgálat meghaladta jelen kutatás célkitűzéseit, de korábbi kutatási eredményeim azt mutatják (Robin 2014b), hogy míg a szótípusok és szövegszók arányát, a lexikai sűrűséget illetően a lektorálás a célnyelvi normához közelíti a fordítást – bár többnyire nem éri el az eredeti szövegek értékeit –, az ismétléskerülés, az átlagos mondathosszúság és a kiegyenlítődés terén a fordításokhoz hasonlóan még a célnyelvi normánál is erősebb tendenciának lehetünk tanúi: a lektori kéziratok statisztikai adatainak szórása csökken a fordítói kéziratokéhoz és az eredeti szövegekhez képest, erősebb kiegyenlítődés tapasztalható; a mondatok felbontásával mérséklődik a mondatok hossza; a leggyakoribb szavak összesített és kevésbé gyakori szavakhoz viszonyított aránya még az eredeti magyar szövegeknél is alacsonyabb értéket mutat. A jelenség magyarázata az lehet, hogy a lektorált fordítások kétszeres „szerkesztésen” esnek át, először a fordítás, másodszor a lektorálás folytán, miközben a nyelvi közvetítők a befogadó közönség *feltételezett* elvárásainak megfelelően igyekeznek megalkotni a szöveget, egyfajta szerkesztési normát követve, amely nem feltétlenül esik egybe az eredetileg is célnyelven keletkezett írásművekben fellelhető célnyelvi normákkal. Ismét szerkesztési sajátosságról van szó, amely a lektorálásban még erőteljesebben jelentkezik.

Jelen kutatás eredményei így nem adnak egyértelmű választ arra, hogy vajon a lektorálás is rendelkezik-e univerzális nyelvi sajátosságokkal. A kapott adatok elemzése során sikerült általános lektorálási tendenciákat azonosítani, ezek viszont inkább a fordításokban fellelhető általános nyelvi jelenségeket tükrözik, hiszen a lektorok beavatkozásainak mennyisége és minősége a fordítók által elvégzett átváltási műveletek számától, minőségétől; a lektorok pótolják a fordító hiányosságait, és igyekeznek visszaszorítani a túlzásokat is, makroszinten közelítve a szöveghez. A lektorálás jellegét az egyéni fordítói és lektori tendenciákon, az eredeti szöveg felépítésén, stilisztikai sajátosságain, a célnyelvi normákon túl is áthatja a differenciáláson alapuló optimalizáció a nyelvi redundancia és a szókincs gazdagsága terén, a lektor érzékeli a szövegek explicit telítettségét, amely egyelőre csupán lélektani határként emlegethető, hiszen nem bizonyítják empirikus vizsgálatok, hol is válik túlzottá egy szöveg információs terhe és grammatikai redundanciája. Némi fenntartással megállapíthatjuk tehát, hogy az optimalizációban kereshetjük a lektorálás egyik általános sajátosságát, amely minden szöveg esetében és minden lektorálási helyzetben érvényesül. A jelen kutatás eredményeiből levont következtetések azonban mindenképpen további vizsgálódásokat igényelnek.

10. Kitekintés

Minden tudomány úgy születik, hogy egy bizonyos szakma vagy tevékenység képviselői, művelői előbb ösztöneik és megérzéseik, azután tapasztalataik és megfigyeléseik alapján megfogalmazzák gondolataikat az adott terület kapcsán. A megfigyelések és megállapítások tudományos kutatásokat ihletnek, amelyek eredményeire épülve kibontakoznak az új tudomány ismérvei, általános jellemzői, követendő szabályai. Ennek lehetünk tanúi a lektorálás terén is. A szakirodalomban megjelent tanulmányok először többnyire csupán személyes vélekedéseket, tapasztalatokat, eszmeifuttatásokat foglalmaztak meg (Cunningham 1971, Graham 1983, Martin 2007, Allman 2008), megszülettek az első előíró szemléletű kézikönyvek (Hosington és Horguelin 1980, Mossop 2001), az utóbbi években pedig egyre több empirikus kutatási eredményt bemutató közlemény lát napvilágot (Arthern 1991, Brunette, Cagnon és Hine 2005, Künzli 2006a, 2006b, 2007a, 2007b, Horváth 2009, Šunková 2011) – jelen értekezés is ezeknek a munkáknak a sorát kívánja gyarapítani.

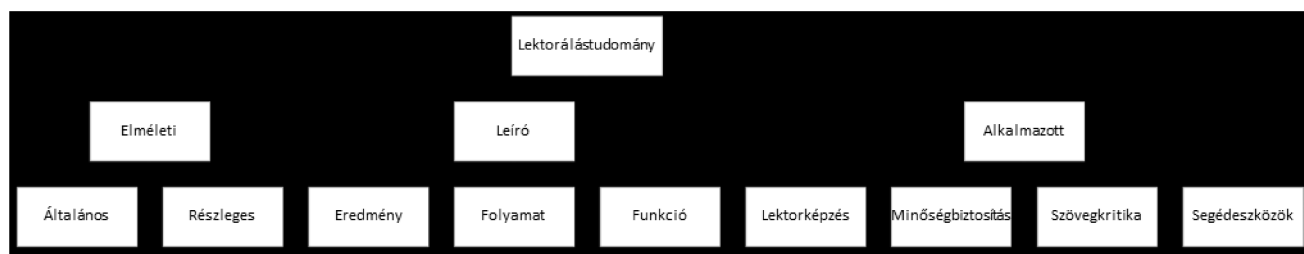
Amint Horváth (2009: 220) doktori értekezésében rámutat: „a lektorálást – a tolmácsoláshoz hasonlóan – akár a fordítástudományból kiemelve, de attól el nem idegenítve, önálló diszciplínaként is lehetne tanulmányozni. E tevékenység magyarul a lektorálástudomány elnevezést viselhetné”. A lektorálás önálló – a fordítástudománytól független – diszciplínaként való felismerése és elismerése azért is célszerű a későbbi kutatások szempontjából, mert a lektorálás nem mindig összehasonlítható, kétnyelvű tevékenységet jelent, és nem is kizárólag fordítás útján létrejött szövegeket érint; eredeti, független írásművek is részesülhetnek lektorálásban.

Amennyiben a lektorálásról általánosítható megállapításokat akarunk tenni, olyan empirikus vizsgálatokra van szükség, amelyek a lektori tevékenység más aspektusaira, alkalmazási területeire is kiterjedhetnek, nem kizárólag a fordításra. Be kell látnunk, hogy a lektorálás tanulmányozása ugyancsak interdiszciplináris tudomány, amely a fordítástudománynak nem alárendelt része, hanem társa lehet – a két tevékenység szorosan kapcsolódik egymáshoz, vannak közös pontok, nem állnak azonban hierarchikus kapcsolatban egymással. Ám nem csupán a lektorálás tanulmányozása segíti a fordítástudományt; a két terület kölcsönösen felfedhet fontos ismereteket a másikról, amint azt jelen értekezés eredményei is mutatják. A fordítástudomány mellett a lektorálás tanulmányozását több más tudományterület is segítheti, közöttük említhetjük a szövegnyelvészetet, pszicholingvisztikát, szociolingvisztikát, íráskutatást, pedagógiát és kommunikációelméletet.

Horváth (2009: 222) az új tudomány vizsgálódásainak kiindulópontjául számos kutatási lehetőséget felsorol, James Holmes (1972) klasszikussá vált tanulmányából kiindulva – ugyanakkor attól el is szakadva –, amelyben felosztotta a fordítástudomány területeit. Holmes (1972) és Toury (1995) útmutatását követve valóban felvázolhatjuk a lektorálástudomány több részre osztható, három fő ágát, amelyek az elméletet, a kutatásokat és a gyakorlatot képviselik.

1. ábra

A lektorálástudomány Holmes (1972) fordítástudományra vonatkozó felosztása nyomán

A modell alapján a lektorálástudomány elméleti, leíró és alkalmazott területre osztható. Az elméleti ághoz tartoznak az általános és részleges, speciális, a lektorálás bizonyos aspektusaira összpontosító lektoráláselméletek; a leíró lektorálástudomány a lektori tevékenység eredményének, folyamatának és funkciójának értékítéletektől mentes, tényekre szorítkozó feltérképezését foglalja magába. Habár Holmes (1972) eredeti felosztásában ez a két ág az úgynevezett „tisztá” lektorálástudomány alá tartozik, valójában egyenrangú és egymást kiegészítő, egymásra kölcsönösen ható területekről van szó. Az alkalmazott lektorálástudományhoz sorolhatjuk az elméleti és leíró ágak eredményeire építő tevékenységeket: az oktatást, minőségbiztosítást, szövegkritikát és a lektorálást segítő eszközök fejlesztését. A tudomány három ága mintegy szimbiózisban létezik együtt, az elmélet, a kutatás és a gyakorlat szüntelen körforgásában.

Vajon van-e jövője a lektorálástudománynak? Lehet-e valaha is önálló, interdiszciplináris tudomány a nyelvtudományon belül? Horváth (2009) akkor látja biztosnak az új diszciplína jövőjét, ha a kutatások megfelelő intézményi keretekben folyhatnak, egyetemi szintű képzéssel, tudományos konferenciákkal és folyóiratokkal párosulnak. Noha ezzel a megállapítással mindenképpen egyet kell értenem, fontosnak tartom kiemelni, hogy a tudomány fennmaradásához létfontosságú az ágak, az elmélet, a kutatás és a gyakorlat folytonos körforgásának fenntartása. Hiába folynak a kutatások, jelennek meg a tanulmányok, és hangzanak el a konferencia-előadások, ha az elmélet nem dolgozza fel, például a normaelmélet keretein belül (Chesterman 1993) a vizsgálódások eredményeit, hogy azután átkerülhessenek a tudomány alkalmazott ágaiba, a képzésbe, a gyakorlatba. Nincs értelme gyártani az elméleteket, ha azok sohasem jutnak el a gyakorló, a munkájukat hivatásszerűen űző szakemberek kezébe. A tudomány végső célkitűzése tehát nem egyszerűen a kutatás, az ismeretek gyarapítása, hanem a gyakorlatba való beépítés, hiszen a gyakorlatnak köszönheti a születését, és a gyakorlat táplálja visszajelzésekkel, újabbnál újabb kutatási igényekkel, lehetőségekkel.

A tézisekhez felhasznált irodalom jegyzéke

- Allman, S. 2008. Acknowledging and Establishing the Hierarchy of Expertise in Translator-Revisor Scenarios as an Aid to the Process of Revising Translations. Unpublished MA thesis. Birmingham: University of Birmingham. <http://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-artslaw/cels/essays/translationstudiesdiss/AllmanDissertation.pdf>
- Arthern, P. 1991. Quality by numbers: Assessing revision and translation. In: Proceedings of the Fifth Conference of the Institute of Translation and Interpreting. London: Aslib, The Association for Information Management. 85–91.
- Baker, M. 1993. Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications. In: Baker, M., Francis, G., Tognini-Bonelli, E. (eds) Text and Technology: In Honour of John Sinclair. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 233–250.
- Baker, M. 1995. Corpora in Translation Studies. An Overview and Suggestion for Future Research. Target Vol. 7. No. 2. 223–245.
- Becher, V. 2010. Abandoning the notion of "translation-inherent" explicitation. Against a dogma of translation studies. *Across Languages and Cultures* Vol. 11. No. 1. 1–28.
- Blum-Kulka, S. 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: House, J. Blum-Kulka, S. (eds) Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition. Tübingen: Narr. 17–35.
- Brunette, L., Gagnon, C., Hine, J. 2005. The GREVIS project: revise or court calamity. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 1. 29–45.
- Chesterman, A. 1993. From 'Is' to 'Ought': Laws, Norms and Strategies in Translation Studies. Target Vol. 5. No. 1. 1–20.
- Chesterman, A. 2004. Beyond the Particular. In: Mauranen, A., Kujamaki, P. (eds) Translation Universals: Do they exist? Amsterdam: Benjamins. 33–49.
- Chesterman, A. 2010. Why Study Translation Universals? In: The Digital Depository of the University of Helsinki. <http://hdl.handle.net/I0138/24319>
- Cunningham, D. S. 1971. Translation and Editing. Meta Vol. 16. No. 3. 135–152.
- Dimitrova, E. B. 2005. Expertise and Explicitation in the Translation process. Amsterdam: Benjamins.
- Fabricius-Hansen, C. 1998. Informational Density and Translation, with special reference to German – Norwegian – English. In: Johansson, S., Oksefjell, S. (eds) Corpora and Cross-Linguistic Research: Theory, Method and Case-studies. Amsterdam: Rodopi.
- Frawley, W. 1984. Translation: literary, linguistic and philosophical perspectives. Delaware: University of Delaware Press.

- Graham, J. D. 1983. Checking, Revision and Editing. In: Picken, C. (ed.) *The Translator's Handbook*. London: Aslib. 99–105.
- Heltai P. 2011. Az explicitáció mint kommunikációs univerzálé. In: Navracsics, J., Lengyel, Zs. (szerk.) *Lexikai folyamatok egy- és kétnyelvű közegben: pszicholingvisztikai tanulmányok II.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 124–133.
- Holmes, J. 1972. *The Name and Nature of Translation Studies*. 1st. ed: APPTS Series of the Translation Studies Section, Dept. of General Literary Studies. Amsterdam: University Press.
- Horváth P. I. 2009. A lektori kompetencia. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest.
- Hosington, B. M., Horguelin, P. A. 1980. *A Practical Guide to Bilingual Revision*. Montréal: Linguattech.
- House, J. 2008. Beyond Intervention: Universals in Translation? *trans-kom* Vol. 1. No. 1. 6–19. www.trans-kom.eu/bd01nr01/trans-kom_01_01_02_House_Beyond_Intervention.20080707.pdf
- Károly K. 2002. Az alkalmazott nyelvészeti kutatások néhány alapvető módszertani kérdéséről. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 2. évf. 1. szám. 77–87.
- Klaudy K. 1996. Back Translation as a Tool for Detecting Explicitation Strategies in Translation. In: Klaudy, K., Lambert, J. and Sohár A. (eds.) *Translation Studies in Hungary*. Budapest: Scholastica. 99–114.
- Klaudy K. 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 1999. Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány* 2. évf. 1. szám. 5–22.
- Klaudy K. 2001. Az aszimmetria hipotézis. In: Bartha M., Stephanides É. (szerk.) *A nyelv szerepe az információs társadalomban. A X. MANYE Kongresszus előadásai*. Székesfehérvár: KJF. 371–379.
- Künzli, A. 2006a. Translation revision – A study of the performance of ten professional translators revising a technical text. In: Gotti, M., Sarcevic, S. (eds) *Insights into specialized translation*. Bern/Frankfurt: Peter Lang. 195–214.
- Künzli, A. 2006b. Teaching and learning translation revision: Some suggestions based on evidence from a think-aloud protocol study. In: Garant, M. (ed.) *Current Trends in Translation Teaching and Learning*. Helsinki: Department of Translation Studies Publication III, Helsinki University. 9–24.
- Künzli, A. 2007a. Translation Revision: a study of the performance of ten professional translators revising a legal text. In: Gambier, Y., Shlesinger, M., Stolze, R. (eds) *Translation Studies: doubts and directions*. Amsterdam: Benjamins. 115–126.
- Künzli, A. 2007b. The ethical dimension of translation revision. An empirical study. *The Journal of Specialised Translation* No. 8. 42–55. <http://www.jostrans.org>

- Laviosa, S. 1998. The English Comparable Corpus: A Resource and a Methodology. In: Bowker, L., Cronin, M., Kenny, D., Pearson, J. (eds.) *Unity in Diversity: Current Trends in Translation Studies*. Manchester: St. Jerome. 101–112.
- Laviosa, S. 2009. Universals. In: Baker, M. (ed.) 2009. *Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 306–311.
- Leuven-Zwart, K. van 1990. Translation and Original. Similarities and Dissimilarities II. *Target* Vol. 2. N. 1. 69–95.
- Levy, J. 1965. Will Translation Theory be of Use to Translators? In: Italiaander, R. (ed.) *Übersetzen. Vorträge und Beiträge vom Internationalen Kongress literarischer Übersetzer in Hamburg*. Frankfurt-am-Main: Athenäum. 77–82.
- Makkos A., Robin E. 2011. Explicitáció és implicitáció a visszafordításban. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 11. évf. 1–2. szám. 135–150.
- Martin, T. 2007. Managing risks and resources: a down-to-earth view of revision. *The Journal of Specialised Translation* No. 8. 57–63. <http://www.jostrans.org>
- Mossop, B. 2001. *Revising and Editing for Translators*. Amsterdam: Benjamins.
- Mossop, B. 2007. Empirical Studies of Revision: what we know and need to know. *The Journal of Specialised Translation* No. 8. http://www.jostrans.org/issue08/art_mossop.php
- Pápai V. 2001. *Az explicitációs hipotézis vizsgálata angol–magyar és magyar–magyar párhuzamos korpuszok egybevetésével*. Doktori értekezés. Kézirat. Pécs–Győr: PTE–SZIE.
- Pym, A. 2008. On Toury's laws of how translators translate. In: Pym, A., Shlesinger, M., Simeoni, D. *Beyond Descriptive Translation Studies. Investigations in homage to Gidon Toury*. Amsterdam: Benjamins. 311–328.
- Rabadan, R., Labrador, B., Ramon, N. 2009. Corpus-based contrastive analysis and translation universals. A tool for translation quality assessment. *Babel* Vol. 55. No. 4. 303–328.
- Robin E. 2014a. Nyelvi babona a fordításokban. Elhangzott: XXIV. MANYE Kongresszus. Kolozsvár, BMTE. (2014. április 26–28.)
- Robin E. 2014b. Lektorált fordítások és eredeti magyar szövegek gépi összehasonlítása. Elhangzott: ANYK Konferencia. *Nyelv, kultúra és társadalom*. Budapest: Kodolányi János Főiskola. (2014. november 3–4.)
- Scarpa, F. 2006. Corpus-based Quality-Assessment of Specialist Translation: A Study Using Parallel and Comparable Corpora in English and Italian. In: Gotti, M., Sarcevic, S. (eds) *Insights into specialized translation*. Bern/Frankfurt: Peter Lang. 155–172.
- Šunková, J. 2011. *Revising Translations: Corpus Investigation of Revision and Self-revision*. Unpublished MA thesis. Brno: Masaryk University. http://is.muni.cz/th/362729/ff_m/?lang=en

- Szirmai M. 2005. *Bevezetés a korpusznyelvészetbe. A korpusznyelvészet alkalmazása az anyanyelv és az idegen nyelv tanulásában és tanításában*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XLVI. Budapest: Tinta.
- Tirkkonen-Condit, S. 2004. Unique items – over- or under-represented in translated language? In: Mauranen, A., Kujamaki, P. (eds) *Translation Universals: Do they exist?* Amsterdam: Benjamins. 177–186.
- Toury, G. 1991. What are Descriptive Studies into Translation Likely to Yield apart from Isolated Descriptions? In: van Leuven-Zwart, K. M., Naaikens, T. (eds) *Translation Studies: The State of the Art*. Amsterdam/Atlanta, GA: Rodopi. 179–192.
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: Benjamins.
- Toury, G. 2004. Probabilistic explanations in translation studies. In: Mauranen, A., Kujamaki, P. (eds) *Translation Universals: Do they exist?* Amsterdam: Benjamins. 15–32.

A disszertáció témájával kapcsolatos publikációk és konferencia-előadások

Tanulmányok, recenziók, beszámolók

- Robin E. 2010. Fordítástudomány 2010. XII. Fordítástudományi Konferencia és FTT-öregdiák-találkozó. VII. Fordítástudományi PhD-konferencia. *Fordítástudomány* 12. évf. 1. szám. 87–92.
- Robin E. 2010. Explicitáció a lektorált fordításokban – az explicitáció mint szerkesztési művelet. *Fordítástudomány* 12. évf. 2. szám. 42–66.
- Robin E. 2010. Explicitáció a lektorált fordításokban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 5. évf. 1. szám. 179–190.
- Robin E. 2011. Anthony Pym: Exploring Translation Theories. Recenzió. *Fordítástudomány* 13. évf. 1. szám. 121–128.
- Makkos A., Robin E. 2011. Explicitáció és implicitáció a fordítói kompetencia függvényében. In: Váradi T. (Szerk.) *V. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia online kötete*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 94–108.
Letölthető: www.nytud.hu/alknyelvdok11/proceedings11
- Robin E. 2011. Horváth Péter Iván: A szakfordítások lektorálása. Recenzió. *Fordítástudomány* 13. évf. 2. szám.
- Makkos A., Robin E. 2011. Explicitáció és implicitáció a visszafordításban. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 11. évf. 1–2. szám. 135–150.
- Makkos A., Robin E. 2012. Fordítói műveletek a kompetencia függvényében. In: Horváthné Molnár K., Sciacovelli A. (Szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet regionális és globális szerepe: alkalmazott nyelvészeti kutatások az EU magyar elnökség évében. A MANYE kongresszusok előadásai* 8. Budapest–Szombathely–Sopron: NYME. 305–318.
http://www.kjf.hu/manye/2011_szombathely/kotet/39_robin_makkos.pdf
- Robin E. 2012. Fordítás és újraserkesztés. Mit tesz a szerkesztő a fordított szöveggel? *Filológia.hu* 3. évf. 2. szám. 99–117.
http://www.filologia.hu/images/media/Filologia_2012-2.pdf
- Robin E. 2012. Explicitáció és implicitáció a lektorálásban. In: Váradi T. (szerk.) *VI. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia online kötete*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 134–139.
Letölthető: <http://www.nytud.hu/alknyelvdok12/proceedings12/robin2012.pdf>
- Robin E. 2013. Fordítói és lektori műveletek a fordított szövegekben. In: Tóth Szergej (szerk.) *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-*

medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Budapest-Szeged: MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó. 188–198.

Robin E. 2013. Az explicitáció etikája. In: Klaudy K. (szerk.) *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején: 40 éves az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 49–64.

Robin E. 2013. Egyedi nyelvi elemek a fordításban. Sonia Tirkkonen-Condit hipotézisének hatása a fordítástudományra. *Fordítástudomány* 15. évf. 1. szám. 92–102.

Robin E. 2014. Mit árulnak el a statisztikák a lektorált fordításokról? In: Ladányi Mária, Vladár Zsuzsa, Hrenek Éva (szerk.) *Nyelv – társadalom – kultúra. Interkulturális és multikulturális perspektívák. A XXIII. MANYE Kongresszus előadásai*. Budapest: MANYE – ELTE. 527–534.

Makkos, A., Robin, E. 2014. Explicitation and Implication in Back-translation. *Current Trends in Translation Teaching and Learning* Vol. 5. 151–182.

http://www.cttl.org/uploads/5/2/4/3/5243866/nov_27_complete_cttl_e_2014.pdf

Robin, E. 2014. Explicitation and Implication in Revised Translations. In: *Proceedings of the 2014 Olomouc Linguistic Colloquium*. Olomouc: Palacký University. (előkészületben)

Konferencia-előadások

Makkos A., Robin E. 2011. Explicitáció és implicitáció a fordítói kompetencia függvényében. Elhangzott: V. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. (2011. február 4.)

Makkos A., Robin E. 2011. Explicitáció és implicitáció a visszafordításban. Elhangzott: VIII. Fordítástudományi PhD-konferencia. Budapest: ELTE BTK. (2011. április 7.)

Makkos A., Robin E. 2011. Fordítói műveletek a kompetencia függvényében. Elhangzott: XXI. MANYE Kongresszus. Szombathely: NYME. (2011. augusztus 30.)

Robin E. 2012. Az explicitáció következménye és etikája. Elhangzott: IX. Fordítástudományi PhD-konferencia. Budapest: ELTE BTK. (2012. március 29.)

Robin E. 2012. Fordítás és lektorálás. Fordítói explicitáció és implicitáció a lektorálásban. Elhangzott: XXII. MANYE Kongresszus. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. (2012. április 12–14.)

Robin E. 2013. Fordítási univerzálék a lektorált szövegekben. Elhangzott: VII. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. (2013. február 1.)

- Robin E. 2013. Mit árulnak el a statisztikák a lektorált fordításokról? Elhangzott: XXIII. MANYE Kongresszus. Budapest, ELTE. (2013. március 26–28.)
- Robin E. 2013. Lektori kompetencia a gyakorlatban. Elhangzott: X. Fordítástudományi PhD-konferencia. Budapest: ELTE BTK. (2013. április 18.)
- Robin E. 2014. A lektori kompetencia objektív értékelése. Elhangzott: XI. Fordítástudományi PhD-konferencia. Budapest: ELTE BTK. (2014. április 10.)
- Robin E. 2014. Nyelvi babona a fordításokban. Elhangzott: XXIV. MANYE Kongresszus. Kolozsvár, BMTE. (2014. április 26–28.)
- Robin, E. 2014. Explicitation and Implication in Revised Translations. Elhangzott: OLINCO – Olomouc Linguistic Colloquium. Olomouc, Palacky University. (2014. június 4–6.)
- Robin E. 2014. Mi teszi a lektort lektorrá? A lektorképzés kérdései. Elhangzott: Fordítók és Tolmácsok Országos Fóruma. Budapest. (2014. augusztus 28–29.)
- Robin E. 2014. Lektorált fordítások és eredeti magyar szövegek gépi összehasonlítása. Elhangzott: ANYK Konferencia. *Nyelv, kultúra és társadalom*. Budapest: Kodolányi János Főiskola. (2014. november 3–4.)